

UNA FACETA DEL CACIQUISME. EL FRAU ELECTORAL EN ELS DISTRICTES DE DÉNIA I PEGO (1875-1890)

Rafael Zurita Aldeguer

Departament d'Humanitats Contemporànies Universitat d'Alacant

1.- Caciquisme i eleccions durant la restauració

El sistema polític de la Restauració, ideat i organitzat per Cánovas del Castillo basava la seua existència en l'alternància en el poder dels dos partits del "torn": el conservador i el liberal. El monarca nomenava el Primer Ministre i li donava el decret de dissolució de les Corts i el de convocatòria d'eleccions. Aleshores, el partit que acabava de rebre del rei el poder "fabricava" les eleccions mitjançant l'"encasillado" i assolía el nombre de diputats necessaris per a formar govern.¹

El caciquisme serà l'element clau per al funcionament del sistema, encara que és l'elit política nacional qui estableix els resultats en funció d'una estratègia global.² Els cacics actuen com a mers executors. Ara bé, és una error identificar caciquisme amb frau electoral, ja que aquest és només un instrument en mans dels cacics i no la finalitat dels seus quefers.³ Aquests cacics pretenen o bé augmentar el prestigi personal o bé afavorir els candidats del govern, i rebre a canvi un càrrec o concessió econòmica.

Els cacics, que tenen un àmbit d'actuació local i comarcal, gaudeixen d'una posició preeminent, tant per ser grans propietaris agrícoles o prestigiosos membres de les professions liberals, com pel control que tenen sobre els actes de l'administració. En aquest

sentit, el cacic, que era el cap local del partit, necessitava per a mantenir el comandament el suport d'una clientela que en rebria beneficis, bé procedents del patrimoni personal d'aquell, bé per la seua actuació discriminada en l'administració. En l'àmbit local, aquest control de la maquinària estatal es deguda a l'escassa autonomia econòmica i administrativa dels municipis, a més del procés de centralització de l'època, visible també en l'àmbit provincial.⁴

Com afirma Tusell, *el sistema caciquil es un producte de los distritos rurales y de su peso en el resto de la vida política española*.⁵ La preponderància del camp sobre la ciutat a l'Espanya de la Restauració es veurà també en la configuració de les circumscripcions electorals que engloben, molt sovint, la capital de província i un bon nombre de seccions rurals que determinen el resultat final de la "votació".⁶ En aquest sentit, veiem com en els primers anys de la Restauració, més que falsejament de vots es fa una desmobilització total de l'opinió, que sols es manifesta a través del cacic, que era l'intermediari natural de la comunitat rural.⁷

2. Els districtes de la Marina Alta: Cacics, polítics i electors

Si ens centrem en els districtes electorals de Dénia i Pego, hi destaca el domini absolut que exerceix Antonio Torres Orduña, el

¹TUSELL, J., (1976), *Oligarquía y caciquismo en Andalucía (1890-1923)*. Barcelona. Ed. Planeta. p. 53.

²JOVER ZAMORA, J. M., (1981), 'La época de la Restauración. Panorama político-social, 1875-1902', en TUÑÓN DE LARA, M. (Dir.) *Historia de España*. Barcelona. Ed. Labor, VIII, pp. 269-406, pp. 302-303.

³YANINI, A., (1984), *El caciquismo*. València. Ed. Institució Alfons el Magnànim, p. 21.

⁴ROMERO MAURA, J., (1973), 'El caciquismo: tentativa de conceptualización'. *Revista de Occidente*. Madrid. Núm. 127, pp. 15-44, p. 34.

⁵TUSELL, J., (1973), *op. cit.*, p. 183.

⁶Aquest és el cas d'Alacant. Vegeu GUTIERREZ LLORET, R. A., (1989) *El republicano en Alicante durante la Restauración (1875-1895)*. Alacant. Ed. Ajuntament d'Alacant, p. 170.

⁷YANINI, A., *op. cit.*, p. 21.

"senyor" de Guadalest, que també estén les seues influències al districte de la Vila Joiosa. Veí de Benissa, compta amb grans propietats en aquesta població i a Pego.⁸ La seua activitat política serà visible tant pel suport als candidats de l'encasillat com per la pròpia elecció com a senador i diputat conservador: diputat provincial el 1877, 1880, 1882 i 1884; Diputat a Corts el 1884 i 1896 per Dénia, el 1891, 1893, 1898 i 1901 per la Vila Joiosa i el 1914 per Pego.⁹ Però la seua influència no es reduirà sols a la Marina, sinó que junt amb Maestre, cacic d'Elda per Delegació de Santonja, imposarà els seus criteris en la política provincial del partit conservador, ja que els líders del partit a Alacant no tenien suficient pes específic, com ho veurem, per exemple, en l'elecció de Senadors de 1879.¹⁰

Junt a Torres Orduña destacarà també com a cacic Juan Sala Feliu, advocat de Pego, diputat provincial el 1877 i diputat a Corts el 1879 i 1884 pel districte de Pego. Com veiem, dos personatges que esdevenen cacics des de pressupostos socioeconòmics diferents.

Per un altre costat, encara que l'elecció d'ambdós personatges es produisca en un període de govern del partit conservador, no dubtaran en qualsevol moment de firmar aliances puntuals amb l'objectiu de mantenir el poder i la influència i la bona amistat amb el govern. Així ho expressa *El progreso*, diari demòcrata de Xàbia, sota el títol "Fuera caretas":

"El Sr. Orduña se ha propuesto imperar perpetuamente en esta comarca de la Marina. No otra cosa viene a mostrarnos la conducta que aquel observa en relación con cuantos partidos políticos existen.

"Nuestros lectores ya saben que el Sr. Groizard, fusionista, apoyó al Sr. Orduña, conservador; así mismo que éste espera y con fundamento, sentarse a la mesa del presupuesto. Lo que ignoran parte de nuestros lectores es que en los distritos de Denia, Pego y Villajoyosa, y bajo el nombre de izquierdistas, ha constituido el Sr. Orduña, en

colaboración del Sr. Sala, ese farrago de comités tan flamantes que qual símbolo de fuerza, presentó el Sr. Lorenzo Fernández en la Asamblea izquierdista.

"Es necesario que la provincia vaya conociendo las ideas políticas del décreto solitario de Guadalest. Desde la revolución septembrina hasta la fecha, sólo se ha ocupado en hacernos sentir él y su familia el peso de su caprichoso nepotismo.

"Sin ideas políticas de ninguna especie, y con el fin exclusivo de recordarnos los tiempos feudales, siempre ha procurado demostrarnos que él, con las influencias que cuenta en la Corte, se basta y sobre para burlarse de la opinión de esta comarca, tan contrapuesta a su comportamiento administrativo y a sus egoísticos propósitos".¹¹

Un altre personatge important que, tanmateix, no pot estar considerat cacic fou José Morand Bordehore, ric denier, dedicat al comerç de la pansa, que tenia propietats tant a Dénia com a Pego.¹² Si bé els seus interessos sempre foren estrictament econòmics, pressionà a favor d'algun candidat com ho vorem més endavant.

Pel que fa als liberals, aquests no tindran cap cacic a la zona, de forma que els seus candidats hauran de comptar amb el beneplàcit o la indiferència de Torres i de Sala. Entre els seus homes destacaren, pròxims a Leopoldo Laussat (líder provincial): Lorenzo Ferrando, propietari, de Dénia; Silvestre Mengual, propietari, de Pego i Buena Ventura Quero, advocat, de Xàbia; enfront d'aquests, una facció a la qual s'integraran en distints moments: Justo Tomás Delgado, propietari, de Xàbia; José Soler Oliver i Romualdo Català, comerciant, de Xàbia.

En relació amb els cercles de poder en què es mouen els cacics, cal situar en primer lloc la figura de l'alcalde. Aquest serà membre de l'oligarquia local i, per tant, tindrà uns interessos similars als del cacic. Ho veiem al quadre núm. 1 que mostra les altes contribucions que pagaven la majoria d'alcaldes.¹³

⁸ El 1879 és elector per Benissa perquè paga la contribució territorial de 1131 pessetes, i el 1883-1884 apareix en el Padró de la contribució territorial de Pego amb una quantitat imposable de 1970 pessetes.

⁹ PEÑA GALLEGU, F., (1979). *Elecciones legislativas en la provincia de Alicante durante la época de la Restauración (1875-1902)*. Alacant. Ed. Institut d'Estudis Alicantins, p. 150.

¹⁰ *El Constitucional*, Alacant, 4-5-1879.

¹¹ *El progreso*, Xàbia, 1-1-1885.

¹² El 1871 figura com a tretzé contribuent de la província per contribució territorial. *Vid. B.O.P.A.*, 2-3-1871.

¹³ Per a Pego, A.M.P., Capítols, 1875-1890, i Secció II Grup I. Reg. Gen. 321: "Padrón para la contribución territorial de 1883-1884". Per a Dénia, *BOPA*, 21-2-1879.

QUADRE Núm. 1

Alcaldes de Pego

NOM	ANY	CONTRIB. TERRITORIAL (1883)	
Juan Bautista Mengual Sendra	1875-1877	2.577	pessetes
Vicente Martínez Pons	1878-1879	762	"
Evaristo Lamorós Cendra	1880-1881	2.443	"
Silvestre Mengual Bertomeu	1881-1884	1.122	"
Fco. José Ramos Cardona	1884-1885	403	"
Gerónimo García Bañuls	1885-1886	764	"
Carlos Mengual Server	1886-1887	1.304	"
Bautista Mengual Pons	1887-	308	"

Alcaldes de Dénia

NOM	ANYS	CONSTR. DIRECT. (1879)	
Francisco Sentí Bisquert	1875-1876	278	pessetes
Francisco Sentí Coll	1876-1879	122	"
Martín Cardona Vives	1884	165	"
Juan Cardona Vives	1886	283	"
Jaime Morand Fourrat	1887	797	"

Pel que fa a aquesta actitud dels alcaldes, *El Constitucional* parla, referint-se al districte de Dénia, de nombrosos embargaments efectuats contra els enemics de la política de pandillaje per ordre de ciertos alcaldes de Monterilla por sugerencias de sus caciques.¹⁴

En un àmbit superior, la Diputació provincial esdevé l'element clau de control polític-administratiu dels cacis, ja que permet amb els ajuntaments la preparació de les eleccions a Corts. La presència, abans assenyada, de Torres Orduña i Sala Feliu corrobora aquesta idea que recull, *El Progreso*:

"(...) La Diputación Provincial es centro administrativo y consultivo. Como centro administrativo es el "non plus ultra" del caciquismo de la provincia,

pues es el depósito en el que se hallan los caciques, subcaciques y demás jerarquías. Desde el depósito salen las raciones del caciquismo para todas las oficinas administrativas; y cuando llega algún contrario, se le propina una de esas raciones, y el infeliz queda mucho peor, que si le hubieran entrado los microbios en el cuerpo. (...) Como cuerpo consultivo sus contestaciones se reducen, no a cuestiones legales sino a personales (...).¹⁵

Finalment, des del punt de vista institucional el governador civil ocupa el rang més alt, i actua de transmissor d'ordres entre el govern i els cacics. Ja veurem com la seua actitud pel que fa a la suspensió d'ajuntaments és decisiva per a inclinar la balança d'una elecció.

¹⁴ *El Constitucional*, Alacant, 13-7-1881.

¹⁵ *El progreso*. Xàbia, 4-12-1884.

3.- La manipulació dels resultats electorals

Excepte l'elecció del 1876 que es realitzà amb la fórmula del sufragi universal, les quatre restants del període que tractem (1879, 1881, 1884 i 1886) es portaren a terme sota la llei electoral de 28 de desembre de 1878 que establia el sufragi per cens. Per mitjà d'aquest tenien dret al vot els barons majors de 25 anys que pagaren 25 pessetes o més a l'any per contribució territorial o 50 pessetes o més per contribució industrial. Per tant la participació en el sistema es reduïa als propietaris i grans comerciants.

Als districtes de Dénia i Pego el nombre d'electors segons el sufragi per cens oscil·là, per a Dénia, de 2.645 el 1879 a 2.874 el 1886, a Pego entre 2.612 electors el 1879 i 2.957 el 1886.¹⁶ El primer cens quedarà dividit en onze seccions electorals i el segon cens en catorze seccions. No obstant això, totes aquestes precisions han de ser relegades a un segon pla, ja que la característica fonamental de les eleccions serà el falsejament dels resultats, i per tant aquestes no s'han d'analitzar amb criteris estrictes de sociologia electoral.¹⁷

Pel que fa a la primera elecció, realitzada del 20 al 23 de gener del 1876, l'"encasillado" ministerial funcionarà correctament, no sense que abans hi hageu hagut una lluita sorda entre els cacis locals i el govern. L'octubre de 1875, i segons els diaris de Madrid, les candidatures quedaven com segueix: a Dénia, Alejandro Groizard (ministerial) i Leopoldo Laussat (constitucional); a Pego, José Luis Alvareda (constitucional), sense que hi haguera candidat ministerial; a la Vila Joiosa, Fernández de la Hoz (ministerial) i Abascal (constitucional).¹⁸ Tant Groizard com Alvareda i Fernández de la Hoz són "cuneros", candidats que procedeixen d'una altra província, i això, lògicament genera malestar entre l'opinió pública:

"(...) Mucha fortuna es la de los electores de esta nación y en particular los de los distritos de la Marina, en donde seco sin llover se han aparecido tres candidatos ministeriales, que olvi-

dando la provincia en donde nacieron, ¡ingratos! vienen de lejanas tierras a representar la nuestra. Verdad es que la opinión pública no los ha llamado, pero ¿qué importa? Al contrario. Esto de presentarse sin ser llamados; esto de ofrecerse espontáneamente sin ser solicitados como futuros diputados, constituye lo que se llama sacrificio, abnegación, desinterés, etc.

(...) En nuestra candidez, casi somos capaces de dudar de las dotes que pueden adornar a tanto caballero particular, al ver que para abrirse paso en la carrera política, necesitan no ser conocidos de quien los ha de elegir (...). Menguadas deben ser las relaciones que allá en sus pueblos tengan los neófitos cuando buscan en tierra extraña (sic) lo que en la propia no pueden alcanzar".¹⁹

Ara bé, els resultats de Dénia i Pego semblen indicar que, si bé ha eixit l'"encasillado" oficial amb un de ministerial i un de constitucional, no ha estat de la forma que en un principi s'havia previst, com veiem al quadre núm. 2.

QUADRE Núm. 2 Eleccions de 1876. Resultats definitius

DISTRICTE DE DÉNIA

Luis Alvareda.....	7.047 vots
Leopoldo Laussat.....	54 vots
Lorenzo Fernández.....	3 vots
Juan Albi.....	1 vot
Vicente Cabrera Buigues.....	1 vot

DISTRICTE DE PEGO

Pedro Sala Ciscar.....	6.834 vots
Lorenzo Fernández Vázquez.....	222 vots
Leopoldo Laussat.....	88 vots
Juan Fco. Camacho.....	30 vots

Font: A.C.D. *Documentació electoral*. Lligall 77-3.

En primer lloc, observem que ha hagut un canvi en l'adscripció dels candidats als

¹⁶ BOPA, 21-2-1879, i febrer de 1886. Dades indicatives, d'altra banda, per les freqüents irregularitats del cens electoral.

¹⁷ TUSELL, J., *op. cit.*, p. 225.

¹⁸ *El Constitucional*, Alacant, 30-10-1875.

¹⁹ *Idem*, 21-10-1875.

districtes: mentre que Alvareda és diputat per Dénia quan en principi es "presentava" per Pego, Groizard que se situava a Dénia, no és elegit per aquest districte sinó pel de la Vila Joiosa.

En segon lloc, Alvareda obté l'acta de diputat com a membre del partit constitucional i encara que El Constitucional indica que l'aconseguí després d'haver mendicat el suport del seu partit, sembla més probable que obtinguera l'"ajuda" de Torres Orduña.²⁰ L'acta de diputat d'Alvareda registra dues protestes contra la validesa de l'elecció. Una protesta anava firmada per 376 electors de la ciutat de Dénia i hi llegim: *"El diputado Sr. Alvareda no representa la mayoría del país que le ha votado (...) pues tiene en contra la inmensa mayoría de sus habitantes"*.²¹ L'altre escrit fa referència a la il·legalitat en la constitució de les meses de la secció de Dénia, cosa que portà a Lorenzo Fernández a retirar la seua candidatura.²² Com assenyala Romero Maura, *"los diputados que podrá elegir el partido de oposición no han de ser lo que corresponden a votos reales, ni a la opinión, sino, en gran medida, lo que la fuerza "local" de los caciques les permita imponer"*.²³

Mentrestant, Pedro Sala Ciscar obté l'acta de diputat per Pego, quan no estava en cap previsió i El Constitucional assenyala que *"el candidato del Gobierno fue deshauciado"*.²⁴ Tot això sembla indicar una clara intervenció dels cacics de la Marina, que han permès l'elecció dels candidats en els districtes que ells volien, canviant els proposats pel Ministeri de Governació, encara que els elegits segueixen l'"encasillado". A més, en el cas de Pego, l'absència de reclamacions pot indicar una acció caciquil més controlada: és una acta "neta".²⁵

A partir de les eleccions de 1879 el vot és restringit però el frau electoral es mantindrà. No obstant això, en les eleccions d'aquest any a Dénia s'hi dona una certa lluita electoral, ja que Leopoldo Laussat aconseguix col·locar interventors seus a les meses de totes les seccions. De tota manera, les pressions de Torres Orduña abans i durant l'elecció seran decisives. Així, a Callosa d'En

Sarrià, durant una visita electoral d'aquest cacic, l'alcalde "coartó" la llibertat,²⁶ alguna cosa passà perquè fou l'única secció on Laussat no obtingué cap vot.²⁷ El seu fracàs en el districte, malgrat haver col·locat interventors seus, es pot deure a l'eliminació dels cens electoral de quasi tots els seus amics.²⁸ Així i tot, vencé en els seccions de Xàbia, Ondara i Benidoleig, cosa que resulta indicativa de la força dels d'aquestes zones.²⁹

Pel que fa al districte de Pego, l'acta fou "netejada" de nou, i obtingué la credencial de diputat Juan Sala Feliu.

QUADRE Núm. 3
Eleccions de 1879. Resultats definitius

DISTRICTE DE DÉNIA

Gregorio Cruzada Villaamil	1.083 vots
Leopoldo Laussat	638 vots
Lorenzo Fernández Muñoz	202 vots
Emilio Castelar	23 vots
Cirilo Amorós	2 vots
Claudio Moyano	2 vots

DISTRICTE DE PEGO

Juan Sala Feliu	1.237 vots
Francisco Romero Robledo	224 vots
Sagasta	139 vots
Castelar	112 vots
L. Fernández Vázquez	34 vots
Arsenio Martínez Campos	2 vots
Ildefonso Fernández Sánchez	1 vot

Font: A.C.D. Documentació electoral. Lligall 81-3.

El 1881 es fa efectiu el "torn" de partits plantejat per Cánovas i el partit liberal-fusionista de Sagasta ocupa el poder el febrer d'aquest any, i es convoquen eleccions per al mes d'agost.

En els districtes que estudiem, veurem més protestes contra les irregularitats electorals que les registrades en eleccions anteriors, cosa que demostra que tampoc els liberals renunciaren a la corrupció en els comicis.

²⁰ *Idem*, 8-2-1876.

²¹ A.C.D. *Documentació electoral*. Lligall 77-3.

²² *Ibidem*.

²³ ROMERO MAURA, J., *op. Cit.*, p. 27.

²⁴ *El Constitucional*, Alacant, 8-2-1976.

²⁵ Varela Ortega assenyala: *"Las actas limpias eran las más sucias. No había violencia, pero el fraude como regla consistía en falsificar los certificados de la elección, secuestrar actas y redactar actas dobles"*. Veg. VARELA ORTEGA, J., (1977). *Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)*, Madrid, Alianza Editorial, p. 419. El mateix ocorrerà l'any següent quan novament s'hagen d'elegir diputats. Obtindrà l'acta, el "cunero" José Gómez Ortega amb 5.324 vots. Veg. A.C.D. *Documentació electoral*. Lligall 77-3.

²⁶ *El Constitucional*, Alacant, 20-4-1879.

²⁷ B.O.P.A., 2-4-1879.

²⁸ *El Constitucional*, Alacant, 24-4-1879.

²⁹ BOPA, 2-4-1879.

La primera intervenció, prèvia a les eleccions, serà la suspensió d'ajuntaments, a fi de posar alcaldes addictes. Al districte de Dénia, n'hi ha dotze entre el 9 de març i el 17 d'abril del 1879. Els motius que adduï el governador civil, Puente Brañas foren els següents:

-Per malversació de cabals: Mirafior, Callosa d'En Sarrià, Gata i Pedreguer.

-Per: "Discernimiento político": Benimeli, Ondara i Benidoleig.

-Per desatendre el pagament de la instrucció pública: Senija, Llíber, Calp, Pedreguer, Mirafior, Sanet i els Negrals i Setla i Mira-rosa.

-Per faltes administratives: Senija, Calp, Sanet i els Negrals, Callosa d'en Sarrià i Setla i Mira-rosa.³⁰

Encara que les causes d'aquestes suspensions puguen estar justificades en alguns casos, se solien efectuar únicament en època electoral i amb fins ben evidents.

En el districte de Dénia s'hi produïren deu protestes distintes demanant l'anulació de les eleccions per irregularitats en quasi totes les seccions. En recollim dues:

-A Xàbia no es deixà accedir a la taula els interventors d'oposició, que fou presidida per Buenaventura Quero y no per l'alcalde. A més, s'augmentaren els vots de Laussat ja que aquell *"depositaba papeletas en una caja en vez de una urna, caja que abría y cerraba cada vez que tenía que depositar un voto"*.³¹

-A Pedreguer, abans que un interventor d'oposició comprovara els vots donats a Cruzada, una persona aliena a la mesa...

"Pegó fuego a las papeletas que contenían dicho nombre, Todo lo cual ocurrió estando cerradas por orden del Presidente (de la mesa) las puertas del local donde se celebraba la elección, y la exterior estaba guardada por el primer Teniente alcalde con el bastón de mando y los guardias municipales armados con carabinas".³²

En el districte de Pego la lluita entre Bushell (ministerial) i Sala (oposició) serà dis-

putada, i hi haurà coaccions sobre els electors:

-Els ajuntaments de Pego, l'Atzúvia, Benigembla, Castell de Guadalest, Murla, Parcent, Teulada, Tormo, Ebo i la Vall de Laguar són suspesos dins del període electoral, enfront del que estableix la llei.

-Silvestre Mengual fou nomenat alcalde de Pego pocs dies abans de l'elecció:

"Una vez posesionado de su cargo acompañado del alguacil y de otros sujetos recorrió las calles de esta villa, previniendo a muchos electores votasen la candidatura de D. Enrique Bushell cohibiendo y amenazando sobre todo a los que eran arrendatarios o deudores de las casa Morand y de Laussat, cuya administración desempeña el citado D. Silvestre Mengual Bertomeu".³³

Aquí veiem clarament les pressions del líder liberal Laussat i les del ric comerciant Morand, i destaca la influència d'aquest últim en alguns municipis *"donde todos los hombres son dependientes de la casa Morand"*.³⁴

-Alguns electors de Benimaurell volien votar Juan Sala Feliu, però la vespra de l'elecció foren amenaçats pels guàrdies municipals de la Vall de Laguar, els quals els obligaren votar el candidat ministerial.³⁵

-Dins del període electoral, el 16 de juliol, el governador civil cridrà els alcaldes de quasi tots els pobles del districte, *"y les recomendó valiéndose de alagos y amenazas, que apoyaran con todas sus fuerzas al candidato ministerial, Enrique Bushell"*.³⁶

Com veiem, hi havia diferents mètodes per a coaccionar els electors desafectes i les autoritats indecises: bé per mitjà d'amenaçes físiques o bé per mitjà d'amenaçes econòmiques. Tot i així, la lluita fou renyida i Bushell obtingué l'escó vencent sols en 5 de les 14 seccions del districte.

Les eleccions de 1884 van suposar un contrast notable en relació a les anteriors. D'altra banda, el "torn" determina la victòria dels candidats conservadors, i d'altra banda, les actes dels diputats electes estan netes

³⁰ A.C.D. *Documentació electoral*. Lligall 89-3.

³¹ *Ibidem.*

³² *Ibidem.*

³³ *Ibidem.*

³⁴ *El Constitucional*, Alacant, 10-3-1881.

³⁵ A.C.D. *Documentació electoral*. Lligall 89-3.

³⁶ *Ibidem.*

QUADRE Núm. 4
Elecciones de 1881. Resultats definitius

DISTRICTE DE DÉNIA

Leopoldo Laussat Christiernín ..1.134 vots
Gregorio Cruzada Villaamil.....766 vots
Nicolás Salmerón4 vots

DISTRICTE DE PEGO

Enrique Bushell Laussat892 vots
Juan Sala Feliu827 vots
Miguel Moya Oranguren34 vots
(Paperetes en blanc).....2 vots
Nicolás Salmerón1 vot

Font* A.C.D. Documentació electoral. Lligall 89-3.

de reclamacions, tal vegada per l'apatia de les oposicions, acostumades ja al frau electoral.³⁷ Aquest frau s'iniciarà a la província d'Aalacant amb la suspensió dels diputats provincials del partit constitucional un mes abans de les eleccions, els quals foren restituits en els càrrecs després d'haver-se realitzat aquestes.³⁸ Cosa que deixa palés, una vegada més, la importància de la institució provincial en les conteses electorals.

A més, hi destaca l'absència de candidats liberals a Pego, possiblement per la renúncia a la lluita electoral. Així, és el líder nacional Sagasta qui suma tots els vots.

Les eleccions de 1886 seran les últimes eleccions realitzades a Espanya sota la fórmula del sufragi per cens. Convoques per al mes d'abril, registraran al districte de Dénia una dura pugna entre dues faccions del partit liberal, les que lideren Laussat i Delgado. El conflicte se salvarà provisionalment amb la retirada de Laussat,³⁹ però resorgirà el 1887 amb motiu d'una elecció parcial en aquest districte.

A Pego, es produiran protestes contra el frau a l'igual de l'anterior elecció que organitzaren els liberals. En aquesta ciutat, a Muro, els firmants assenyalen que Bushell ha rebut més vots dels computats. A la Vall

QUADRE Núm. 5.
Elecciones de 1884. Resultats definitius

DISTRICTE DE DÉNIA

Antonio Torres Orduña1.143 vots
Leopoldo Laussat.....502 vots
Lorenzo Fernández Muñóz245 vots
Juan Eugenio Ruíz Gómez9 vots
Sagasta4 vots
José María Esquerdo1 vot
Juan Bautista Català Gual1 vot

DISTRICTE DE PEGO

Juan Sala Feliu1.212 vots
Sagasta448 vots
Eugenio Montero Ríos49 vots
José María Esquerdo Zaragoza...5 vots
Rafael Gutiérrez Giménez1 vot

Font: A.C.D. Documentació electoral. Lligall 94-3.

de Gallinera, l'alcalde que presidia la mesa "no sabia ni leer ni escribir".⁴⁰

QUADRE Núm. 6
Elecciones de 1886. Resultats definitius

DISTRICTE DE DÉNIA

Justo Tomás Delgado1.056 vots
Lorenzo Fernández Muñóz177 vots
José Oliver Manda117 vots
(paperetes en blanc)35 vots
Pi i Margall20 vots
Leopoldo Laussat3 vots
Rafael Gutiérrez Giménez2 vots
Roque Barcia2 vots
Vicente Romani Cardona1 vot
Manuel Satrón Piñol1 vot

DISTRICTE DE PEGO

Enrique Bushell Laussat1.071 vots
Francisco Romero Robledo882 vots
Pi i Margall34 vots
José María Esquerdo1 vot

Font: A.C.D. Documentació electoral. Lligall 99-3

³⁷ PEÑA GALLEG0, F., *op. cit.* p. 70. Valera senyala: "si en los distritos no había escándalo en la lucha es porque no había lucha tampoco", *op. cit.* p. 417.

³⁸ PEÑA GALLEG0, F., *op. cit.*, p. 70.

³⁹ *Idem*, p. 89.

⁴⁰ A.C.D. Documentació electoral. Lligall 99-3.

4. Conclusions

A la vista del que hem exposat podem concloure que, en general, el món rural en què s'engloben els districtes de Dénia i Pego, a penes vota; l'acte de l'emissió del vot és substituït pel predomini de l'"encasillado".⁴¹ Això es veu clar en un fet: en totes les eleccions, els diputats pertanyien al partit que les organitzava, i l'elecció que podria semblar única excepció, la de Dénia el 1876, s'ha d'inscriure també en l'"encasillado", que inclou un candidat d'oposició. Podem, per tant, parlar de districtes "dòcils".⁴²

Pel que fa a l'extensió del frau, s'hi fa en tots dos districtes en totes les eleccions, encara que per la gravetat de les protestes siga tal vegada la de 1881 l'elecció que indica majors irregularitats. Amb tot, hi destaca el districte de Pego, ja que sols s'hi recullen reclamacions en les dues eleccions que organitza el partit de Sagasta, cosa que demostra el ferri control que hi exerceixen Sala i Torres Orduña.

Quant a la "competitivitat" i cejint-nos als vots consignats a les actes, de nou 1881 és l'any a destacar. Sobretot el districte de Pego, on Bushell obté la victòria sols per 65 vots. A la resta d'eleccions no es pot parlar de "competitivitat".

Així doncs, els districtes de Dénia i Pego mostren durant la primera etapa de la Restauració unes característiques molt similars a la dels altres districtes rurals d'Espanya. Característiques que es mantindran durant els anys següents.⁴³ i així, caciquisme i frau electoral seran notes predominants.

ABREVIATURES

A.C.D.= Arxiu del Congrés dels Diputats.

A.M.P.= Arxiu Municipal de Pego.

BOPA= Butlletí Oficial de la Província d'Alacant.

⁴¹ TUSELL, J., *op. cit.*, p. 220.

⁴² *Idem*, p. 231.

⁴³ MORENO SAEZ, F., (1988), "Notes sobre el caciquisme a la Marina Alta de 1890 a 1923", *Aguaites, Dénia, Ed. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta*, núm. 2, pp. 37-47.